

Stuárráamus suovvum puásuilofov -pargojuávhu loppâraapoort:

**IÄVTUTTÂS STUÁRRÁÁMUS SUOVVUM
PUÁSUILOVOIN IVVIJD 2020-2030**

**Kannattettee, kilelis já kulttuurlávt merhâšittee
puásuituálu**

Puásuituálulaavâ (848/1990) 21 § miäldásávt eennâm- já meccituáluuministeriö meerrid love ihán häävild, ete kalle elettempoccuu paalgâs uázžu kuávlustis ihásávt toollâđ já kalle taggaar pocuu palgâs uásálâš uázžu enâmustáá omâstiđ. Asáttâs vittápirráduvâin já stuárráamus suovvum puásuimeerijn lii vyeimist ive 2020 vyesimáánu loopâ räi (450/2010, 857/2014).

Eennâm- já meccituáluuministeriö asáttij 12.10.2018 pargojuávhu valmâštállâđ iävtuttâs stuárráamus suovvum puásuiloovin palgâsij mielđ já uásálii kuáttá. Pargojuávhu toimâpaje lâi 12.10.2018-31.12.2019. Pargojuávhu pargon lâi valmâštállâđ iävtuttâs eennâm- já meccituáluuministeriön pocui tälvikuátumij kilelis pyevtittemnaavcâ miäldásii elettempuásuimeereest ivviđ 2020-2030.

Pargojuávhu saavâjođetteijen tooimâi Tapani Sirviö Eennâm- já meccituáluuministeriöst. Pargojuávhu jesânin nomâttii Hannu Linjakumpu Laapi IPJ-kuávdáást, Anne Ollila Palgâsij ovtâstusâst, Risto M. Ruuska Laapi kuávluhaldáttâhvirgáduvâst, Päivi Lundvall Suomâ luándusuojâlemlittoost, Asko Länsman Sämitiggeest, Matti Tyhtilä MTK Tave-Suomâst, Jouko Kumpula Luánduriggodâhkuávdáást já Kirsi-Marja Korhonen Meccihaldáttâsâst. Pargojuávhu čällen tooimáin Päivi Kainulainen Laapi IPJ-kuávdáást já Marja Anttonen Palgâsij ovtâstuvâst. Toos lasseen pargojuávkun nomâttii pisovâš äššitobden Juha Tornensis Kietâruottâs palgâsist já Henna Kvam olgoministeriöst/Suomâ Oslo ambassaadist.

Pargojuávkku čokkânij ohtnubálov kerdid. Jyehi palgâsân väridui máhđulâšvuotâ adelid macáttâs pargojuávkun. Toos lasseen pargojuávkku kuulâi viđđáht sierâ suorgij äššitobdeid. Pargojuávhu kiedâvuššâm tuáváášamnâstuvâid iä referist loppâraportist. Äššitobdei kulâmeh, čielgiittâsah já palgâsij kirjáljij oovdânpyehtimij čuákankiäsu láá luuhâmnáál haavâ siiđoin:

<https://mmm.fi/hanke2?tunnus=MMM039:00/2018>

Pargojuávhu iävtuttâsah

Pargojuávhu iävtuttâs puásuiloovin:

Iävtuttâs stuárráamus suovvum puásuiloohon lii 203 700 elettempoccud pajan 2020-2030. Palgâskuáhtásáid elettempuásuiloovoid iä iävtut nubástus, mutâ jieškote-uv paalgâs kenigittoo oovdânpyehtiđ kyevti tooimâ, vâi visásmiteh kuátumij killeelvuodâ. Uásálâškuáhtásijđ lovoid iävtutteh oovtnálásittiđ tienuuvt, ete jyehi palgâsist uásálâškuáhtásâš stuárráamus suovvum liččii 500 elettempoccud. Nubástus ulmen lii lasettiđ váldutoimâlij já čonâdâttâm puásuioimâsteijejei mere palgâsijn. Ovdánem puáhtá jođettiđ iälui kuávdásmân, mii uásild puáhtá ovdediđ uccâ palgâsij ovtâstumijđ.

Pargojuávhu iävtuttâs puásuiloovi miäldásâš miäldustoimân:

Pocui tälvikuátumij kilelis kevttim visásmitmân sehe luándu maangâhámásâšvuodâ ovdedejee puásuikuáttum optimi juksâm tiet **pargojuávkku iävtut ráhtimnáál kenigittee palgâskuáhtásijđ puásuikuátumij tipšo- já kiävttuvuáváámijđ.**

Iävtuttâs vuáđustâsah

Pargojuávhu iävtuttäs vuáđuduvá olesáárvun, mast láá valdum vuotân:

- Luánduriggodâhkuávdáá (LUKE) majemuš raapoort puásuikuátumij tiileest já raapoort avžuuttásah,
- Haldáttâsohjelm kirjim puásuítuálu killeelvuodâ já kevtittetteevuodâ oohânheivitmist já algáaalmug sämmilij kulttuur merhâšumeest,
- Sehe vijđes äššitobdeekuullâm já paijeel ive pištâm äššitobdei pargojuávkkupargo.

Puásuítuálulaavâ 21 § 2. moom. miäldásávt, ko eennâm- já meccituáluministeriö meerrid palgâs elettempocci enâmusmere, te kalga kiddiđ huámmášume toos, ete tälvipaje äägi palgâs kuávlust kuáđuttemnáál pocci meeri ij lah eenâb ko maid palgâs tälvikuátumij pyevtittemnahcâ killáá. Luánduriggodâhkuávdáš (LUKE) lii ive 2019 pyevtittâm luávdee tutkâmuš tälvikuátumij tile nubástusâin já nubástusâi suujâin. Oles raapoort puáhtá luuhâđ liiŋkâst <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-763-3>.

Iivij 2016–2018 puásuikuáttuminventistmijn karttii palgâsij sierâlágán tälvikuátumijd satelliitkovetulkumij vievâst. Karttii meid sierâ eennâmkevttimhaamij já infrastruktuur loovdâ- já hemâdâskuávluid palgâsijn anemáin ävkkij päikkitiätuamnâstuvâid já tutkâmtiäđu eennâmkevttim vaikuttâsâin pocci kuátumân. Puásuítuálukuávlun taveuási 20 palgâs jävilkuátumij oornig já oornig nubástusâid selvâttii verdidmáin iivij 2005–2008 já 2016–2018 äägi inventistum jävilkuátumij iskoskuávlui (618 kpl) šadolâšvuotâmittedmijd. Kuáttummeecij ráhtus já jievjâmkuátumij mere nubástusâid selvâttij verdidmáin iivij 1995–1996 já 2016–2018 kuáttumluokittâlmijd. Keččâlii kuáttumluokittâlmij lyetittetteevuodâ já jävilenâmij iskoskuávlui ovdâsteijeevuodâ. Pahudii, ete luokittâlmeh lijjii uáli oovtlágáneh vâldikode meecij inventistem iskoskuávlunâstuvvâin já ete iskoskuávlun finnejum palgâsij jävilestimaatij lyetittetteevuotâ lâi pyeri.

LUKE miel rahtum lovottâhanalysij vuáđuld iskoskuávlui jävilbiomassaid vaigutteh puoh čielgâsumosávt kuáttum ägidume iveäägi miel jävilenâmijn já jävilenâmij pocci sahisvuotâ oovtnáál ko meccituálu tovâtem nubástusah meecij ráhtusist já puáris meecij meerijn palgâsij kuávlust. Meid eennâmkevttim vijđodâh palgâsijn já oskottetteht meid šonjâdâh nubástus tovâtem ekosysteem nubástusah čielgejehe jieijâs uásild jävilenâmij oornig já šaddošlaajâ nubástusâid. Sierâ kuávlun sierâ tahhei vaikuttâs kuittâg mulsâšuvá. Háituliij nubástusah pocci kuáttumpirrâsist láá kuulood muttâm puásuítuálu já lasettâm pocci lasepiemmâm já ääidi siste toollâm táárbu tälviiägi. Kuátumij kiäppânmist já piedgânmist láá šoddâm paaihiij meid ruossâlâsvuodah já čuolmah puásuítuálu sehe eres iäláttâsâi já intresjuávhui kooskân.

LUKE miel pocci tälvikuáđuttem tááláš tile já kevtittetteevuodâ pyereedmân tarbâšiččii puásuítuálukuávlun sierâ ossijd puoh pyeremusávt heivee olesvâldáliid, kuhás pišttee puásuikuátumij tipšovuávámij. Puásuítuávlust palgâsij iveaaigij miäldásij kuáttumjuurrâm vuáháduvâi ovdedem já puásuimeerij heiviittállâm tááruid já máhđulâšvuodâid kolgâččij vâldiđ huámmášumân. Nube tááhust eres tutkâmušah uásild tievâsmiteh LUKE puásuikuáttumtutkâmuš, já uásild spiekâsteh tast. Kuhháá kuáttumhännáá orro jävilenâmijn meccituálu vaikuttâs jävilmeerijd lâi čielgâsávt ucceeb. Majemui iheluvij äägi ekonomiameecij ráhtus nubástus lii lamaš puásuikuáttum tááhust ovdiist pyereeb.

Puásuítuálu kannattetteevuodâ vuáđu lii koskâmiärálvâst täsivis piärgupyevtittem ihásávt mulsâšuvvee šonjâtiilij peerusthännáá. Lasepiemmâm miäcán já äädist toollâm tälviiägi pyehtih tassid ihemulsâšum já estid hiävuiivij. Ko pocciuh piämmojehe sturrâ uási täälvist, toh iä toovât tiäđu tälvikuátumáid.

Pargojuávku kyedit Luánduriggodâhkuávdáá tutkâmušast iävtuttum tooimâ olesvâldálii já kuhás pišttee puásuikuátumij killeelvuodâ pyeredeijee vuávámijn. Tai vuávámijguin puásuítuálu puáhtá čonâdâttâđ jieijâs uásild puoh pyeremusávt vaiguttiđ kuátumij tilán já ovdediđ tai kilelis kiävtu. Siämmást puásuikuátumij tipšo- já kiävtuvuávámáid lohtâseihee tooimah pyehtih ovdediđ maangânáál meid puásuítuálu pyevtitteijeevuodâ já kannatteijeevuodâ puáránem. Tego LUKE kuáttuminventistmijn kuittâg itá, te iänáás uásist puásuítuálukuávlun puásuítuálu paaldâst meid eres eennâmkevttimhäämih já meccituálu vaigutteh merhâšitteht kuátumij tilán já kevtittetteevuotân, já tondiet puásuikuátumij kilelis kiävtu lii meid vijđâsub já

hástulub kilelis bioekonomian lohtáseijee koččamuš. Puátteevuodâst meid šonjádâhnuvástus vaikuttásâid puásuikuátumij tile nubástussâid kolgâččii vâldiđ vuotân ovdiišt vijđasubboht nuuvt puásuítuálost ko kuáttumpirrâsân vaikutteijee sierâ eennâmkevttimhaamij já iäláttásâi tooimâst.

Suomâ luándutiijpâi uhkevuálásâšvuotâpargojuávkku pahudij, ete šonjádâhnuvástus já puásuikuáttum sehe toi ohtsâšvaikuttásah láá puoh enâmustáá merhâšittee tuodârluándutilán vaigutteijee tahheeh. Šonjádâh lieggim toovât kuácceevyevdiräaji pajanem tuodârkuávlun já miestui šoddâm tuodârljogâdâsân. Poccui kuáttum kulá tuodârkuávlun luándun. Vuáimálâš kuáttumtiáddu pirrâ ive kuittâg hiäjusmit maangâi, eromâšávt kuorbâ jävilnâál tuodârluándutiijpâi tile. Vuáimálâš kesikuáttum hiäjusmit laajisvuovdij uđâsmum. Kuáhtulâš kuáttumtiáddu vaaigut meid positiivlâvt šlaajâi maangâhámásâšvuotân eromâšávt luándutiijpâin, moh láá eenâb ravádâhvaljaah. Merhâšittee lii kuáttum ohtsâšvaikuttâs šonjádâhnuvástussâin. Täst ovdâmerkkân láá laajisvyevdih, main šonjádâhnuvástus čuávumuššân láá ain eenâb já vijđasubboht mittárpiäiváálostodáá tovvâtem vahâgeh. Kesikuátumijn suáhivuovdij tuoibâm mittárvahâgijn lii šoddâm vaigâdubbon, ko poccuuh poreh suávi vesaid, kuás suáhivuovdij uđâsmum iästoo. Taat joođeet kuuloold suáhivuovdij lappuumân. Šonjádâhnuvástus já kuáttum pyehtih vaiguttiđ meid nubijkulij já tassiđ nubijdis vaikuttásâid. Ovdâmerkkân nuorâ tuodârkuolbâinijn já tuodârniijtoin poccuu kuátumist puáhtá leđe positiivlâš vaikuttâs, ko tot puáhtá kepidiđ luándutiijpâ ubâsin šoddâm já paijeentoollâđ šlaajâi maangâhámásâšvuodâ. Ko oles tuodârkuávlun kulá puásuítuálu pirrâdâhân, te kuátumist lii mottoom tääsist jo-uv positiivlâš tâi negatiivlâš vaikuttâs masa puoh tuodârluándutiijppâid. Vuáimálii kuáttumtiádu tovvâtem hááitui kepidem tiet tuodârššitobdeejuvávkku iävtut kuáttumtiádu heiviittem já kuáttumjuurrâm ovdedem (Kontula, T. & Raunio, A. (toim.) 2018).

Professor Lauri Oksašii jođettem tutkâmjuávhun mielđ kesikuáttum čuosâtem luándun tááhust puoh pyeremus vuovvijn pyevtit njuolgâ hiäđuud luándun maangâhámásâšvuotân. Optimaallii puásuikuáttum peht puáhtá vaiguttiđ meid čidđâčonâmân, šonjádâhnuvástus estimân já härvinij tuodâršadoi siäilumân.

Toos lasseen pargojuávkku váldá iävtuttâs ráhtidijn huámmášumán Antti Rinne haldâttâs haldâttâsohjelm kirjim, mon mielđ ”Ovdeduvoo puásuítuálu ovdânem kannattettee, kilelis já kulttuurlâvt merhâšittee iäláttâsân”.

Pargojuávkku ana, ete puásuikuátumij kiävtuvuáváameh olášuteh tehálijđ LUKE avžuuttásâid já ovdil mainâšum haldâttâsohjelm uulmijđ. Kiävtuvuáváamijn lii máhđuulâš heiviittiđ oohťân uásild ruossâlâs

- puásuikuátumij kiävtu táárbuid já máhđuulâšvuodâid,
- puásuikuátumij kilelis kiävtu vátámâšâid já sierâ tahhei vaikuttâs kuátumij kilelis kiävtun,
- Sehe algâaalmug sâmmilij vuoigâdvuotâ hárvuttiđ kielâs já kulttuuris luhâmáin mielđi ärbivuáváljij iäláttâsâid, moi vááimus puásuítuálu lii.

Kuátumij tipšo- já kiävtuvuáváamij siskáldâs

Ko váldojeh huámmášumán ovdil mainâšum LUKE raportist mainâšum kuátumij oornigân vaigutteijee tahheeh, te pargojuávkku ana tergâdin, ete puásui-iäláttâs jieijâs uásild čonâdâť olášuttiđ tooimâid tälvikukuátumij killámnaavcâ pyereedmân sehe kuáttumkiävtu optimistmân kesiiäigi. Pargojuávkku ana tehálâžžân, ete vuáváameh palgâs kuáttá siskelđeh konkreetlijđ já vaigutteijee tooimâid tälvikukuátumij kilelis pyevtittemnaavcâ turviimân sehe kuáttumkiävtu kilelis kiävtu pyereedmân. Palgâseh láá sierâlágâneh te pargojuávkku iävtut sierâlágân muulsâiävtuid kuátumij kiävtu oovdedmân.

Palgäskuáhtásij kuátumij tipšo- já kiävttuvuáváámij vuáđđun toimáččii palgäsij pargojuávkun iivijn 2018 já 2019 toohâm iävtuttâsah palgäsij kuátumij sehe puásuituálu tileest sehe palgäsij puásuituáluvuávámeh.

Palgäsijn vattum tipšo- já kiävttuvuáváámijn já toi olášutmist árvuštáleh meid puásuimeerij heiviitem táárbuid poccui tovâtem viljâlemvahâgij uáinust. Kuátumij tipšo- já kiävttuvuávám kalga anneeđ sistees meid vuávám puásuikuáđuttem resursijn já viljâlemvahâgij estimist.

Pargojuávku iävtut, ete paalgâs väljee vyelni mainâšum muulsâiävtuin kyevti tooimâ já oovdânpuáhtá tooimâi olášuttemvuovijd ivvijd 2022-2030:

1. Ucemustáá 7 % elettempuásuimere kepidem stuárráámuu suovvum elettempuásuimere háárán

Toimáin paalgâs meerrid kepidiđ puásuילוvu stuárráámuu suovvum elettempuásuimeereest ucemustáá 7%. Toimáin viggeh lasettiđ tálvikuátumij jávilmer keeppidmáin kuáttumtiádu.

2. Tooleeb njuovvâm 1.6.-15.11. koskâsii ääigi

Toimáin paalgâs čonâdât njuovvâđ tooláá čohčâtäälvi 2/3 (67 %) puásuituáluive njuovvâmpoccuin. Njuovâmeh kolgáččii leđe tohum skammámáánu pelimudo rái. Toimâ ulmen lii šeštiđ tálvikuátumijd keeppidmáin uccen njuovvâmpoccui kuáttumenâmij kiävtu tálviääigi.

3. Jávilkuátumij tile pyeredem

Toimâ puáhtá anneeđ sistees kuáttumjuurrâm ovdedem kuáđuttem tâi äiđičuávdušij vievâst. Toimâ ulmen lii stivriđ poccui jotteem já kuáttum sehe estiđ poccuid tuolmâmist jávilkuátumij muottuuttes ääigi. Poccuid kalga kuáđuttiđ meddâl tálvikuáttumkuávluin ovdil ko muottuuh sudeh kiđđuv.

4. Kesikuáttumjuurrâm ovdedem

Toimâ ana sistees poccui kesikuáttum stivrim tienuuvt, ete tain ovdedeh luándu maangâhámásâšvuodâ já estih miestui šoddâm. Stivriimáin poccuid nuuvt ennuv ko máhđulâš meddâl meid táálu já eennâmtuálu kuávluin, pyehtih meid kepidiđ puásuituálu já eres intresjuávhuvi já iäláttâsâi koskâsijd ruossâlâšvuodâid. Kesiiääigi poccuid kalga stivriđ kuáđuttiđ kuávluid, main kuátumist lii ävkki luándu maangâhámásâšvuotân.

5. Palgäsij ovtâstitem

Toimâ ana sistees rijjâtátulijd palgäsij ovtâstuumijd. Toimâ ulmen lii kuátumij peeleeest maangâpiälâsub já eenâb tuáimee palgäsij hammim, kuáttumenâmij maangâhámásâšvuodâ lasettem já tuáimee kuáttumjuurrâm sehe puásuituálpargoj pehtilitem já koloi šeštim. Motomijn kuávluin siijdâi rijjâtátulâš ovtâstitem tâi oovtâstpargo lasettem išedičij siijdâi kuáttumenâmij maangâpiälâsâžžân šoddâm já poccui kuáttumjuurrâm já kuátumij kiävtu ovdedem.

Kuátumij tipšo- já kiävttuvuáváámij tuhhiitem já kocceem

Eennâm- já meccituáluministeriö västidičij asâttâsvuáđustâsâin. Vuáváámijd tuhhiittičij Laapi IJP-kuávdáš. Laapi IJP-kuávdáš iäláttâsah- já piirâs -ovdâsvástâdâskuávluh pivdeh vuáváámijn ciálkkámuš puásuituálu puátteevuotâpargojuávhuš, Palgäsij ovtâstusâst já sâmikuávlui palgäsij uásild Sâmitiggeest. Vuáváámij kocemist västidičij Laapi kuávluhaldâttâhvargádâh. Palgäsij ovtâstus ravviičij já stivriičij vuáváámij ráhtim, jis paalgâs tom pivdáččij.

Avžuuttâsah pargo joodhâ várás

Pargojuávkku iävtut palgâskuáhtásij puásuikuátumij tipšo- já kiävttuvuáváámij valmâštálmân suulân kyevti ive valmâštállâmääigi. Pargojuávkku avžuut, ete ministeriö aasât puásuituálu puátteevuotâpargojuávhu, mii puáhtá toimâđ kiävttuvuáváámij stivrimjuávkkun. Palgâskuáhtásij tipšo- já kiävttuvuáváámeh kolgâččii leđe valmâšin olášuttiđ 1.6.2022.

Pargojuávkku ana jotkâselvâtttem árvusâžžân puásuimere vuárhá, kuás rijjâtátulávt puásuilovo kepideijee palgâsij kuárusin päccee puásuiloho sirdâšuvá ohtsii vuárkán, kost šiev puásuituáluvyevi kriterijd tevdee paalgâs puávtáččij áánnuđ puásuilovo pajedem toos pajan. Toimáin vigâččii stivriđ puásuimere toos, kost piärgupyevtittem lii merhâšittee já kost váldutoimâlij puásuimâsteijei meeri lii stýeres puásuilovo háárán, ijge puásuimere lasettem hiäjusmitáččii kuátumij kyeddimnaavcâ. Puátteevuotâpargojuávhus kolgâččii suogârdállâđ kriterijd máhđulii vuárhá peht tábáhtuvvee palgâskuáhtásii puásuimere kiäppánem máhđulâžžân tahhee palgâkuáhtásii puásuimere pajedem máhđulâžžân toohâm nube palgâsist.

Sämitigge avžuuttij 14.11.2019 tohhum ráđádâlmist puátteevuotâpargojuávhu miäruštállâđ 15.11. peivimere paaldâst monnjârääji "já/tâi ovdil tälvikuatumáid sirdâšum" ko čuávdih kiävttu- já tipšovuávám olášuttem.

Puátteevuotâpargojuávkku kolgâččij suogârdállâđ meid kuáđuttemtoorjâhaamijd sehe tälvi- já kesikuátumij kiävtu optimismân já máhđulijd avžuutteijee tahheid palgâsij rijjâtátulii ovtâstitmân. Toos lasseen pargojuávkku kolgâččij ráhtiđ iävtuttâsâid eres eennâmkevttim puásuituáluun tovâtttem hááitui uceedmân já hááitui ovdii tilán maacâtmân.